

SEURAKUNTA, KIRKKO – PELASTUKSEN YHTEISÖ VAI PUUHAYKSIKKÖ?

1. Johdanto

Kirkosta ja seurakunnasta puhuttaessa on havaittavissa käsitteiden käytössä paljon epämääräisyyttä. Seurakunta ja kirkko -käsitteiden käyttö on nykyään ei vain suurpiirteistä vaan suorastaan epäjohdonmukaista. Suomalaisessa kansankirkkotilanteessa näitä käsitteitä käytetään vaihtelevasti siten, että merkitys vaihtelee tarkoittaen milloin Kristuksen kirkkoa, milloin kirkko-organisaatiota, kirkkorakennusta tai kirkonmenoja. Nikaian uskontunnustuksen uudeksi sanamuodoksi on viimeisimmässä uudistuksessa otettu ilmaus ”yhden, pyhän, yhteisen ja apostolisen kirkon” (vrt. aik. ”seurakunnan”). Sanavalinta on herättänyt paljon keskustelua. Syntynyt keskustelu juontaa juurensa nimenomaan kirkko-käsitteen (kr. kyriakon; ei UT:ssa) mukanaan tuomista rasitteista. Suurin ongelma ei kuitenkaan ole käsitteiden seurakunta ja kirkko välillä, vaan raamatullisen ekklesiologian hämärtyminen ja tähän liittyen kristillisen kirkon historiassa tapahtunut kirkko-käsitteen epäselvyys.

2. Ekkleesia – ulos kutsuttujen yhteisö

Seurakunta ja kirkko -käsitteen merkitys tulee ymmärrettäväksi kreikankielestä tulevan käsitteen ekkleesia avulla. Sana tarkoittaa uloskutsuttujen joukkoa eli sitä ihmisten joukkoa, joka on kutsuttu pois maailman pimeydestä valkeuteen seuraamaan Kristusta. Taustalla on Vanhan testamentin käsite ”Jumalan kansa” (qahaal Jahve) eli Jumalan valitsema omaisuuskansa, liitonkansa Israel, jolle Jumala ilmoitti pyhyytensä ja rakkautensa. Siten Uudessa testamentissa käytetty ekkleesia-käsite ei ole peräisin profaanista kreikkalaisesta kielenkäytöstä, jossa se merkitsee kansankokousta, vaan sillä on Septuagintan välittämä vanhatestamentillinen jumalanpalvelukseen kokoontuneen seurakunnan (Israelin pyhä kokous, Herran seurakunta; ks. 3 Ms 16, 17) merkitys.^[1] Ensimmäisessä Pietarin kirjeessä (1. Piet. 2:9) käytetty ilmaus ”**Te olette valittu suku, kuninkaallinen papisto, pyhä heimo, omaisuuskansa, julistaaksenne sen jaloja tekoja, joka on pimeydestä kutsunut teidät ihmeelliseen valkeuteensa...**” Näin yhteys vanhaan liittoon on olennaisen tärkeä. Uuden liiton seurakunta on samalla kertaa profeettallinen, messiaaninen ja apostolinen.

Uuden liiton seurakunta on rakennettu Kristus-perustalle (ks. 1. Kor. 3:11) ja Kristus-tunnustukselle (Matt. 16:15–19). Seurakunta on toiminnallinen, dynaaminen yksikkö, josta käytetään ilmausta ”Kristuksen ruumis” (ks. Ef. 1:22–23). Tässä ilmauksessa tulee konkreettisesti esiin Kristuksen ja hänen omiensa keskinäinen välitön yhteys ja kristittyjen toiminnallinen ja työnjaollinen asema Kristus-ruumiissa eli seurakunnassa. Jäsenet yhdistyvät Kristus-ruumiiseen uskon ja kasteen kautta, ”yksi Herra, yksi usko, yksi kaste” (Ef. 4:5).

Seurakunta ja kirkko esiintyvät maailmassa näkyvänä (ecclesia visible) ja näkymättömänä (ecclesia invisible). Jerusalemissa syntyneestä alkuseurakunnasta alettiin käyttää nimitystä ”Jerusalemin seurakunta”, mikä viittaa seurakunta-käsitteen vakiintuneisuuteen näkyvänä, kristittyjen muodostamana yhteisönä, seurakuntana (ks. Ap. t. 5:11; 15:4). Kirkolla on näkyvät tunnusmerkkinsä, joiden perusteella voidaan tunnistaa kirkon apostolisuus. Mutta toisaalta Kristuksen kirkko on näkymätön, koska varsinaiset ”kirkonkirjat” ovat taivaassa (ks. Luuk. 10:20; Ilm. 21:27). Todellisen Kristuksen kirkon ja seurakunnan lopullinen kokoonpano selviää vasta rajan

tuolla puolella, kun kirjat avataan. Siten myöskään ketään ei voida erottaa tässä ajassa Kristuksen seurakunnasta, vaikka erottaminen näkyvästä seurakunnasta olisikin ulkonaisesta mahdollista (tässä eri käytäntöjä). Professori Osmo Tiililä oli varmasti oikeassa huomauttaessaan, että on harhauttavaa puhua ulkonaisesta kirkosta, kirkko-organisaatiosta, ikään kuin se olisi Kristuksen kirkko.^[2] Seurakunta on pyhien yhteys, kuten uskontunnustuksessa tunnustamme; ”uskon pyhän yhteisen seurakunnan, pyhain yhteyden”.

3. Kirkko ja kirkkoisät

Kirkkoisiltä on useita mielenkiintoisia lausumia seurakunnasta ja kirkosta. Yleisenä linjauksena patristisesta ekklesiologiasta näyttää olevan se, että kirkko nähtiin eri tahoilla olevien paikallisseurakuntien ykseyden muodostajana. Ignatios (Antiokian piispa 2. vs:lla) ilmaisee asian toteamalla, että kaikki seurakunnat ovat suhteessa Kristukseen kuten ruumis päähän ja että kirkko on yhtä aikaa lihaa ja henkeä ulottuen maan ääriin saakka, josta Jumala sen aikanaan kokoaa. Irenaeus (n. 147–202, kreikkalainen kirkkoisä) korosti kirkon ja Pyhän Hengen erottamatonta yhteyttä toteamalla, että missä kirkko on, siellä on Jumalan Henki; ja missä Jumalan Henki on, siellä on kirkko ja kaikki armo, ja vain kirkko välittää aidon totuuden, koska sillä on viran ja tradition sukkessio. Lännessä suuri merkitys kirkko-oppiin on ollut Cyprianuksen (n. 200–258, Karthagon piispa) ajattelulla. Siinä korostuu piispuuden (episkopaatin) merkitys kirkon ykseyden kannalta. Cyprianuksen mukaan piispuus on kirkon ykseyden prinssiippi ja piispat ovat kirkossa apostolien paikalla. Cyprianukselta ovat peräisin kuuluisat lausumat, kuten ”Kellä ei ole kirkko äitinään, sillä ei voi olla Jumala Isänään” ja ”kirkon ulkopuolella ei ole pelastusta” (salus extra ecclesiam non est).^[3]

Augustinuksen (354–430) kirkko-opin muotoutumiseen vaikutti rajankäynti samaan aikaan esiintyneeseen skismaattiseen donatolaisuuteen. Donatolaisuudessa korostettiin sakramentin toimittajien pneumaattisuutta siinä määrin, että sakramentin vaikutuksen katsottiin olevan riippuvainen toimittajan pyhydestä.^[4] Augustinus nousi tällaista ajattelua vastaan korostaen sakramentin pyhyttä ja vaikutusta sen jakajasta riippumatta.^[5] Augustinuksen mukaan kirkko on pyhistä ja syntisistä koostuva yhteisö (corpus permixtum) ja pyhien yhteisö on löydettävissä vain empiirisessä kirkossa. Augustinuksen kirkko-opilla on ollut suuri merkitys luterilaisen kirkko-opin muodostumiselle.^[6]

4. Kirkko luterilaisissa tunnustuskirjoissa

Luterilaisissa tunnustuskirjoissa (CA) määritellään kirkko lyhyesti: ”Edelleen seurakuntamme opettavat, että yksi, pyhä kirkko on pysyvä ikuisesti. Kirkko on pyhien yhteisö, jossa evankeliumi puhtaasti julistetaan ja sakramentit oikein toimitetaan. Kirkon todelliseen ykseyteen riittää yksimielisyys evankeliumin opista ja sakramenttien toimittamisesta. Sen sijaan ei ole välttämätöntä, että perityt inhimilliset traditiot, jumalanpalvelusmenot tai seremoniat, jotka ovat ihmisten säätämiä, ovat kaikkialla samanlaiset. Paavali näet sanoo: ’Yksi usko, yksi kaste, yksi Jumala, joka on kaikkien Isä’ jne.” (CA VII)

Sama rajankäynti, mikä näkyy Augustinuksen kirkko-opin määritelmässä suhteessa donatolaisiin, on nähtävissä myös CA:ssa: ”Vaikka kirkko varsinaisessa mielessä on pyhien ja tosiuskovien yhteisö, on kuitenkin jumalattomienkin toimittamien sakramenttien käyttäminen sallittua, koska tässä elämässä myös teeskentelijöitä ja jumalattomia on sekoittunut tosiuskovien ja pyhien joukkoon. Onhan Kristus sanonut: ”Mooseksen istuimella istuvat kirjanoppineet ja fariseukset” jne. Sakramenteilla ja sanalla on Kristuksen asetuksen ja käskyn tähden tehonsa,

vaikka niitä jakaisivat jumalattomatkin. Seurakuntamme tuomitsevat donatolaiset ja muut samankaltaiset, jotka eivät hyväksyneet sitä, että kirkossa saa käyttää hyväksi jumalattomien pappien palveluksia, ja katsoivat niiden olevan hyödyttämiä ja tehottomia.” (VA VIII)

Tunnustuskirjojen mukaan todellinen yhteys on yhteyttä opissa ja tunnustuksessa. Rakkaus ja uskon yhteys varjelee kirkkoa jakautumiselta. Toisaalta ilman yhteistä oppia ja tunnustusta ei ole edellytyksiä todelliselle yhteydelle. Tunnustuskirjojen mukaan piispuutta arvostetaan ja seurakuntien tulee olla kuuliaisimpia piispoille, mutta vain siinä tapauksessa, että nämä pysyvät evankeliumin oikeassa opissa. Muussa tapauksessa kielletään tottelemasta piispoja (CA XXVIII). Edelleen tunnustuskirjoissa neuvotaan jopa seurakuntia itse vihkimään uusia paimenia ja viranhoitajia siinä tapauksessa, että piispoista on tullut kerettiläisiä tai kun he kieltäytyvät vihkimästä virkaan. Tällöin ”seurakuntien *on jure divino* pakko jo virassa olevien paimentensa välityksellä vihkiä uusia paimenia ja viran hoitajia” (Paavin valta ja johtoasema, 72).

Kirkon olemus on nähtävissä ja koettavissa toiminnallisesti kirkon tuntomerkeissä. Luther opettaa kirkon seitsemästä tuntomerkestä teoksessaan *Konsiileista ja kirkosta* (vuodelta 1539). Nämä ovat 1) Jumalan sana, 2) pyhä kaste, 3) pyhä alttarin sakramentti, 4) avaintenvalta eli rippi, 5) virka, 6) rukous ja ylistys, sekä 7) pyhä risti kirkon pitäessä kiinni Kristuksesta ja Jumalan sanasta.^[7]

5. Seurakunta ja kirkko tämän päivän käsitteinä

Kuten alussa totesimme, käsitteet kirkko ja seurakunta ovat hämärtyneet ja niiden käyttö on tämän vuoksi sekavaa. Oma kysymyksensä on ns. valtiokirkko- ja kansankirkkojärjestelmissä tapahtunut kehitys, jossa kirkon jäsenyyden luonne on aivan erilainen kuin pienissä vapaakirkollisissa malleissa.

Tämän päivän seurakunta Suomen tilanteessa halunnee profiloitua ennen kaikkea toiminnalliseksi yksiköksi, johon toimintaan kuuluu sosiaalinen aspekti voimakkaana. Kirkosta vieraantuminen tapahtuu samaan aikaan kahdessa merkityksessä: 1) näkyvästi jäsenkadon muodossa ja 2) näkymättömästi sisällöllisen vieraantumisen muodossa. Seurakunnan ja kirkon profiloituminen pelastusyksiköksi (luterilaisittain käsitettynä) on käymässä yhä harvinaisemmaksi. Yhtenä syynä tähän on paitsi kirkon sisällä tapahtunut yleinen väljehtyminen opissa ja elämässä, myös Kristuksen ainutlaatuisuuden ”uusi tulkinta”. Kirkon jäsenistä ei taistella ensisijaisesti niinkään soteriologisessa merkityksessä, vaan kansankirkkoaseman kannalta.

Uusien jumalanpalvelusyhteisöjen muodostuminen aivan viime vuosina on tietynlainen viesti tapahtuneesta kehityksestä. Tosiasia on se, että vaihtoehtomuotoja on jo tullut seurakuntayhteyden toteuttamiselle ja lisää lienee odotettavissa. Mitä tämä merkitsee kokonaiskirkon kannalta, jää nähtäväksi myöhemmin. Se on selvää, että kansankirkkoideologia syö aitoa luterilaista tunnustuksellista toimintaa kirkon sisällä. Pyrkimys säilyttää kirkon asemat yhteiskunnassa on kääntymässä kirkkoa itseään vastaan.

[1] Mannermaa 1975, 96. Poikkeuksen Uuden testamentin ekkleesia-käsitteen käytössä muodostaa Ap. t. 19:21–40 mainittu tapaus Efesosta, jossa hopeaseppä Demetrius nosti metelin Paavalia vastaan. Paavalin julistustoiminta uhkasi

tuhota Efesossa olevan Artemis-jumalattaren kultin. Tällä puolestaan oli suuri vaikutus Artemiin tempppelin miniatyyreja valmistavan Demetriuksen ja muiden hopeaseppien tuloihin. Ap. t. 19:32 käytetty käsite ekkleesia tarkoittaa profaanissa kielessä käytettyä kansankokousta: ”**Ja he huusivat, mikä mitäkin, sillä kokous oli sekasortoinen, ja useimmat eivät tieneet, minkä tähden he olivat tulleet kokoon.**” (Ap. t. 19:32). Slenczka 1991, 196.

- Ovatko tämän päivän seurakunnalliset kokoontumiset joskus samankaltaisia, että useimmat eivät tiedä, minkä tähden on tultu kokoon?

[2] Tiililän esittämä kritiikki: ”Kirkkolaitokset eivät ole ekklesia enempää luterilaisella taholla kuin missään muuallakaan. Kirkkolaitokset eivät ole Jumalan säätämiä organisaatioita, vaan ihmisten suunnittelempia ja muodostamia. Olisi toivottavaa, että kirkot itsestään ja tehtävistään puhuessaan antaisivat ihmisten selvästi ymmärtää tämän. Jo sellainenkin kaunis sanonta jostakin kirkkolaitoksesta (esimerkiksi Suomen evankelisluterilaisesta kirkosta), että se on ’Kristuksen kirkko’ tai ’Jumalan seurakunta’, on harhauttava. Yhtä hyvin – tai huonolla syyllä – kuin tässä tapauksessa, voitaisiin puhua Suomen koululaitoksesta Kristuksen koululaitoksena, Suomen sotaväestä Kristuksen sotaväkenä jne.” Tiililä 1964, 53. – Kuten tunnettua, professori Tiililä erosi vuonna 1962 Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta protestina kirkon maallistuneisuudelle.

[3] Ks. Mannermaa 1975, 102.

[4] Tämän ajattelutavan seurauksena donatolaiset kastoivat uudelleen ne, jotka liittyivät heidän yhteyteensä erottuaan kirkosta.

[5] Katkelma Augustinukselta kuvastaa hyvin hänen sakramenttikäsitystään: ”Apostolin ja juopon välillä on suuri ero; mutta apostolin suorittaman Kristuksen kasteen ja juopon suorittaman Kristuksen kasteen välillä ei ole lainkaan eroa...” Vesi ei ole harhaoppisen kasteessa väärennettyä; sillä itse Jumalan luoma ei ole pahaa, ja evankeliumin sanaa ei pidä moittia esittäköön sen kuka harhaoppinen tahansa.”

[6] Mannermaa 1975, 105–108.

[7] Lutherin mukaan kirkon tuntomerkeistä Sana ja sakramentit ovat normin antavia normeja (norma normantes) ja loput tuntomerkit ovat näistä johdettavia ja arvonsa saavia (norma normatae).